

УДК 811.161.2(075.8)

АЛГОРИТМІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО АНОТУВАННЯ ФАХОВИХ ТЕКСТІВ У ПРАКТИЦІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Галина Онуфрієнко

*Запорізький національний технічний університет,
кафедра загальної мовної підготовки,
вул. Жуковського, 64, 690363, Запоріжжя, Україна
тел.: (0612)769863
ел. пошта: onvt@ua*

Обґрунтовано лінгводидактичну доцільність алгоритмізації процесу анотування фахових текстів як сучасної ефективної технології у викладанні української мови в іншомовній аудиторії. Запропоновано зразок алгоритмічного припису до анотування наукових текстів для використання іноземними студентами й аспірантами в навчальному процесі.

Ключові слова: українська мова як іноземна, алгоритмічний припис, алгоритмізація пізнавальної діяльності, анотування фахового тексту, анотація, тренінгові завдання з креативним компонентом.

Визначення провідних принципів навчання фахової української мови у ВНЗ, раціоналізація та оптимізація методики навчання видів мовленнєвої діяльності, упровадження інтерактивних методів і новітніх технологій у викладання української мови як іноземної (УМІ) – в колі найактуальніших завдань сучасної української лінгводидактики. Над ними плідно працюють вишівські науковці у різних регіонах України. Поміж дослідників – Н. Бабич (м. Чернівці), С. Воробійова (м. Київ), О. Горошкіна (м. Луганськ), С. Дерба (м. Київ), В. Дубічинський (м. Харків), Н. Зайченко (м. Київ), Л. Колодіна (м. Київ), І. Кочан (м. Львів), З. Мацюк (м. Львів), Г. Онуфрієнко (м. Запоріжжя), Н. Станкевич (м. Львів), О. Сухорукова (м. Харків), З. Терлак (м. Львів), Г. Тохтар (м. Харків), В. Чумак (м. Умань) та інші.

У наших попередніх статтях, опублікованих у вітчизняних фахових (зокрема, «Мова і культура», «Теорія і практика викладання української мови як іноземної», «Вісник КНУ») та зарубіжних (зокрема, в Білорусі, Болгарії, Грузії, Естонії, Німеччині, Польщі, Росії) виданнях, у доповідях на міжнародних конгресах і симпозиумах (зокрема, у м. Гданськ, Київ, Кривий Ріг, Велико Тирново), на міжнародних (м. Київ, Львів, Харків, Дніпропетровськ, Донецьк, Запоріжжя, Кіровоград, Сімферополь) та всеукраїнських наукових і науково-методичних конференціях оприлюднено здобуті результати дослідження актуальної проблеми діяльнісного навчання мови фаху у вишах. Розроблена автором цілісна концепція навчання української наукової мови засобами новітньої ефективної технології в умовах Болонського процесу втілена у двох виданнях (із Грифом МОН України) навчального посібника для ВНЗ «Науковий стиль української мови» [3, 4]. Алгоритмізація пізнавальної діяльності іноземних студентів визнана однією з ефективних сучасних технологій та лінгводидактичних стратегій [1].

Мета статті – обґрунтувати лінгводидактичну ефективність алгоритмічних приписів (АП) у процесі навчання УМІ, зокрема в анотуванні фахових текстів, і розробити АП до анотування для іноземних студентів старших курсів та аспірантів гуманітарних спеціальностей.

Навчання у вишах (в умовах активізації міжнародних зв'язків у сфері освіти й науки) як громадян України, так й іноземців української фахової мови передбачає обов'язкове формування та вдосконалення умінь і навичок студентів з анотування текстів за спеціальністю.

Різні види читання фахового тексту (суцільне, ознайомлювальне, вибіркоче, реферативне) скеровують іноземних студентів на якісне (в межах визначеного часового регламенту) аналітико-синтетичне опрацювання текстової інформації, тобто на самостійний аналіз цілісного тексту за композиційно-сисловою структурою з обов'язковим подальшим адекватним трансформуванням здобутої інформації (у стислішій формі та з різною комунікативною метою) мовними засобами наукових жанрів малих форм, зокрема реферату й анотації.

Експериментально було доведено, що студенти здійснюють ці мисленнєво-мовленнєві дії раціональніше, послідовніше, якісніше, швидше за допомогою АП – регламентованих схем, «покрокових» чітких інструкцій, указівок, пам'яток, програм розумових дій [2 : 248–250] для усвідомленого, логізованого, правильного й ефективного розв'язання широкого класу типових завдань.

АП для студентів – це й візуалізований інструмент для оптимальної організації самостійної роботи з різними джерелами інформації як за нових навчальних ситуацій, так і в умовах фахової діяльності, інакше кажучи, це важливий чинник в системі самоосвіти кожного індивіда впродовж усього його життя. Розпочинати навчання анотувати викладач має з розтлумачення сутності таких понять, як анотування й анотація: анотування – це процес створення анотації [5 : 54] (лат. *annotatio* – зауваження, помітка, від *annoto* – позначаю), під якою розуміють коротку (стисло) характеристику змісту книги, статті тощо. Для студентів важливо засвоїти, що структурно анотація обов'язково складається з бібліографічного опису (вихідні дані джерела у відповідності до чинних ДЕСТів) і власне тексту. Студентам треба допомогти усвідомити, що сутність і призначення анотації полягають у тому, що вона є не переказом, не коротким конспектом, а стислою характеристикою джерела інформації та відповідає на питання, про що саме йдеться в цьому джерелі. Анотація не розкриває конкретного змісту наукового джерела, а лише інформує про наявність наукового джерела певного змісту, структури і характеру. У такий спосіб студенти усвідомлюють функції анотації: вона дозволяє користувачеві скласти достатнє й об'єктивне попереднє уявлення про незнайому для нього наукову публікацію і тим самим допомагає в пошуку, відборі та подальшій систематизації здобутої інформації.

Студенти мають знати, що анотації за різними параметрами поділяються і на різні види: 1) за змістом і цільовим призначенням – на довідкові (описові, інформаційні) та рекомендаційні; 2) за повнотою охоплення змісту анотованого джерела – на загальні та спеціалізовані (в тому числі аналітичні); 3) за кількістю анотованих джерел – на групові та негрупові.

Знайомлячись з анотаціями до підручників та навчальних посібників з обраного фаху, студенти роблять висновок, що в науково-навчальній літературі найбільшого поширення набули рекомендаційні анотації, які характеризують наукове джерело за тематикою й проблематикою та зазначають адресат. Саме вони є

найефективнішими в наданні своєчасної, об'єктивної і достатньої інформації про галузеву науку та суттєво скорочують час пошуку і збирання необхідної наукової інформації з опановуваних дисциплін. Знання АП до анотування, вправне й оперативне користування ним сприяє адекватному вилученню основних ідей/проблем наукового джерела та їх оформленню у відповідності до вимог. Студентів необхідно поінформувати, що текстова частина анотації може складатися з відомостей про:

- науковий жанр джерела (підручник, монографія, дисертація, стаття у науковому журналі, доповідь на науковій конференції тощо);
- призначення джерела;
- завдання, які розв'язує автор джерела;
- методи, які задіяв автор (експеримент, порівняльний, статистичний аналіз тощо);
- структуру анотованого джерела;
- предмет і тему джерела, основні положення й висновки;
- допоміжний та ілюстративний матеріал (таблиці, схеми, діаграми), додатки тощо;
- про автора (у разі необхідності).

Студенти мають засвоїти, що характерною особливістю змісту анотації є те, що в ній обов'язково зазначається, що нового несе анотоване наукове джерело в порівнянні з іншими, близькими до нього тематикою й цільовим призначенням; чим відрізняється це видання від попередніх із цієї тематики. Щоб вилучити з наукового джерела основну й нову інформацію та сформулювати і правильно оформити її в жанрі анотації, студентові необхідно мати як достатні знання у відповідній галузі знань, так і сформовані навички й уміння з техніки та різних видів читання, зі складання анотацій і належний рівень мовно-термінологічної компетентності.

Процес анотування наукового джерела підпорядкований й іншим конкретним вимогам. Так, зокрема, композиція анотації має бути внутрішньо логічною і може відрізнятися від композиції анотованого джерела; відбір відомостей для анотації, їх формулювання та розташування залежать від змісту й характеру анотованого джерела, від призначення анотації та її адресата; мова анотації має бути науковою, нормативною, виклад – лаконічним, ясним, простим, без довгих і занадто складних речень; загальний обсяг анотації не повинен перевищувати 500 друкованих знаків і лише у виняткових випадках може сягати 800 – 1000 друкованих знаків. Довідкові анотації можуть бути максимально лаконічними (1-3 речення) або розгорнутими, проте не перевищувати вказаних обсягів.

Найпоширеніші помилки студентів у складанні анотацій – це подібність анотації до конспекту, змістова і лексична її надлишковість, що виникає переважно при дублюванні інформації, використанні зайвих («пустих») фраз, вставних чи оцінювальних слів, надто складних і заплутаних підрядних конструкцій тощо.

Для зразка подаємо нижче АП, який пропонуємо студентам опанувати суцільним читанням та зосередити особливу увагу на коментарях у рубриках: *Пам'ятайте! Примітка*. Потім студентам ставимо завдання – зрозуміти й усвідомити за ключовими словами кожен “крок” мисленнево-мовленневих дій та їх логічну послідовність задля забезпечення якості анотації друкованого наукового джерела.

АЛГОРИТМІЧНИЙ ПРИПИС ДО АНОТУВАННЯ НАУКОВОГО ТЕКСТУ

1. Ознайомтеся з вихідними даними поданого наукового тексту (назва, жанр автор, рік і місце видання, структура, обсяг, ілюстрації тощо).
2. Прочитайте текст, розуміючи його загальний зміст.
3. Визначте логічний суб'єкт (те, *про що* розповідається в тексті) і логічний предикат (те, *що про це* говорить).
4. З'ясуйте актуальність та визначте адресат тексту.
5. Проаналізуйте структуру тексту: визначте вступну, основну та заключну частини.
6. Усвідомте зміст основної частини тексту, відповівши для цього на такі запитання:
 - Які проблеми висвітлено?
 - Що констатує автор?
 - Як описано й розв'язано поставлені проблеми?
 - Яких висновків дійшов автор?
 - Для кого цей текст буде корисним, цікавим?
7. Запишіть анотацію, використовуючи необхідні лексико-граматичні конструкції.

8. Здійсніть самоконтроль виконаної роботи.

9. Відредагуйте анотацію, зіставивши її з текстом і перевіривши за мовними нормами; зверніть увагу на обсяг анотації (не більше 8% від тексту-джерела), її структурну організацію і логіко-граматичні зв'язки між реченнями та їх частинами.

Примітка. Найпоширенішою є така модель довідкової й рекомендаційної анотацій наукового джерела:

1. Вступна частина: вихідні дані тексту (назва, жанр, автор, місце і рік видання, структура, обсяг, ілюстрації).
2. Основна частина: перелік основних проблем та/або висновків тексту (можна за розділами, главами, параграфами).
3. Заключна частина (для рекомендаційної анотації): актуальність і адресат тексту.

Пам'ятайте! Показниками рівня анотації є:

- *якість і точність інформації про текст;*
- *логічність її оформлення;*
- *відповідність чинним нормам УМІ;*
- *обмежений обсяг.*

Задля забезпечення ефективності навчального анотування та мовної/мовленнєвої вправності іноземних студентів необхідно попередньо проводити з ними інтенсивну лексичну роботу та запропонувати їм таблицю, яка містить типові лексико-граматичні засоби оформлення структурних частин довідкової та рекомендаційної анотацій наукового тексту (*статті*).

1. Вступна частина анотації (бібліографічний опис) статті

Стаття, що анотується, має назву (яку?) "...".

Автор статті – професор (прізвище, ім'я, ім'я по батькові)...

Статтю під назвою "... опубліковано в журналі (часописі) "... за ... р., №

(число) ...

*Стаття містить (скільки?)... таблиць... , (скільки?)...схем, (скільки?) ...
діаграм.*

2. Основна частина

2.1. Проблематика статті

У статті досліджено актуальну проблему – ...

Мета статті – проаналізувати (що?) ...

Автор статті висвітлив теоретично важливе питання (про що?)...

*Стаття являє собою узагальнення / огляд, виклад, характеристики, опис
(чого?)...*

У статті йдеться (про що?)...

Автор статті (прізвище?)... здійснив ґрунтовний аналіз (чого?)...

*У статті розв'язано (висвітлено, досліджено, поставлено, порушено)
актуальні проблеми, а саме: ...*

Автор розробив пропозиції (які?)...

Автор статті розробив класифікацію (чого?)...

Автор визначив сутність поняття «...».

Автор висвітлив у процесі дослідження такі актуальні питання, як...

*У статті узагальнено результати здійсненого наукового дослідження
(чого?)...*

Автор здійснив ґрунтовний порівняльний аналіз (чого?)...

2.2. Ілюстрування думок прикладами

Автор показав на переконливих прикладах (що?)...

Автор систематизував приклади (чого?)...

У статті наведено статистичні дані, зокрема, ...

Для переконливої ілюстрації автор використав (що?)...

2.3. Підсумок. Висновки

Автор сформулював висновки багаторічного дослідження (чого?)...

Автор підсумував результати експерименту...

Автор запропонував новий метод – ...

Автор переконав, що...

Автор резюмує, що...

3. Адресат статті (для рекомендаційної анотації)

У статті подано практично актуальний матеріал (для кого?)...

Стаття зацікавить (кого?)...

*Стаття розрахована (на кого?... на широке коло читачів, перекладачів,
менеджерів, істориків, маркетингологів, юристів, студентів, аспірантів)...*

*Стаття адресована студентам спеціальності (наприклад,
«Правознавство»)...*

Як переконує багаторічний досвід застосування АП у вишах Дніпропетровська, Запоріжжя, Кієва, Кривого Рогу, Луганська, Харкова, Херсона та ін., є доцільним у системі обов'язкового тренінгу з анотування використовувати завдання з креативним компонентом. Наприклад:

Відновіть текст рекомендаційної анотації, розташувавши речення відповідно до її структури й узгодивши наведені фрагменти інформації: початкові частини речень в лівій колонці (цифри 1, 2, 3, 4, 5) та заключні частини речень у правій колонці (літери А, В, С, Д, Е). Максимально точно спрогнозуйте назву наукового джерела за анотацією.

1. Стаття висвітлює...	A. ...юристи, науковці й практики, студенти юридичних спеціальностей.
2. Автор статті ґрунтовно доводить, що...	B. ...актуальну проблему – конституційні гарантії прав і свобод людини в Україні.
3. У заключній частині статті зазначено, що...	C. ...юридичні гарантії (загальноправові та конституційні) - систему взаємопов'язаних форм і засобів, яка забезпечує належне визнання, захист і реалізацію певних прав та відповідних їм обов'язків.
4. На початку статті автор усебічно характеризує ...	D. ...в Україні залишається проблематичною реалізація ряду прав, передбачених Конституцією, і це пов'язане головним чином з економічною й політичною кризою.
5. Адресат статті - ...	E. ... конституційні права та свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.

Як тренінгові завдання доцільно використовувати, зокрема, такі: 1) Запишіть дієслівні, які часто використовують в анотаціях, і поясніть, дієслова якого саме виду, способу й часу поширені та чому. 2) Використайте необхідні дієслова замість крапок у наведених текстах анотацій. 3) З'ясуйте, який структурний компонент у наведеній рекомендаційній анотації відсутній, та, мотивуючи, запропонуйте його. 4) Спрогнозуйте назву та жанр джерела за наведеною анотацією. 5) Підготуйте 1-2 зразки клішованих анотацій для активного користування ними в самостійній роботі з урахуванням специфіки мови обраного фаху. 6) Мінімізуйте зміст АП для складання анотації до рівня ключових (опорних) слів. 7) Складіть довідкову анотацію до своєї курсової роботи. 8) Складіть рекомендаційну анотацію до газетного тексту з проблем обраного фаху. 9) Сформуйте картотеку анотацій на фахові тексти для однієї з профільних навчальних дисциплін. 10) Обґрунтуйте, який саме вид анотації за цільовим призначенням і чому необхідно складати іноземним студентам у навчальному процесі, та для ілюстрації цієї думки складіть діалог «Викладач ↔ Студент» із 10 реплік.

Отже, алгоритмізація сучасного навчального процесу з УМІ, де пріоритетними лінгводидактичними принципами є фахоцентризм, текстоцентризм та комунікативність, допомагає іноземним студентам закласти фундамент діяльнісного підходу в самоосвіті, який є найефективнішим і найраціональнішим. Сміслові «згортання» і мовна компресія як обов'язкові компоненти АП при анотуванні наукових текстів ураховують (а відтак, дозволяють і вдосконалювати) індивідуальну програму пізнавальної діяльності студента. Алгоритмізоване анотування підвищує ефективність самостійної інтелектуальної праці студента, що не тільки є необхідним для подальшого його професійного зростання, але й резульовуватиме в одну з найпрогресивніших цілей Болонського процесу – вчитися впродовж усього життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Онуфрієнко Г. С. Алгоритмізація мовної освіти у ВНЗ України як лінгводидактична стратегія в умовах Болонського процесу / Г. С. Онуфрієнко // Українська освіта у світовому часопросторі. – К., 2007. – С. 390–391.
2. Онуфрієнко Г. С. Алгоритмізація пізнавальної діяльності іноземних студентів як ефективна технологія навчання української мови / Г. С. Онуфрієнко // Теорія і практика

викладання української мови як іноземної: зб. наук. праць. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – Вип. 6. – С.244–252.

3. *Онуфрієнко Г. С.* Науковий стиль української мови: навчальний посібник / Г. С. Онуфрієнко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
4. *Онуфрієнко Г. С.* Науковий стиль української мови: навчальний посібник з алгоритмічними приписами. – 2-ге вид. перероб. і доп. / Г. С. Онуфрієнко. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.
5. Словник іншомовних слів / За ред. чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука. – К. : Головна редакція укр. рад. енциклопедії, 1977. – 776 с.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2015

доопрацьована 26.02.2015

прийнята до друку 23.03.2015

THE ALGORITHMIZATION OF EDUCATIONAL ANNOTATING TEXTS BY OCCUPATION IN TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Halyna Onufrienko

*Zaporizhya National Technical University,
General language training subdepartment,
64, Zhukovskogo st., Zaporizhya, 69063, Ukraine*

The training of foreign citizens in Ukrainian universities assumes an obligatory formation and improving of their abilities and skills in annotating scientific texts. The author developed an integral conception of teaching scientific Ukrainian by means of the algorithmization of students' cognitive activity, which was embodied in two teaching guide publications for universities "The scientific style of the Ukrainian language" recommended by Ukrainian Ministry of Education and Science. Linguodidactic expediency of the algorithmization of annotating scientific texts by occupation as a modern effective technology in teaching the Ukrainian language in a foreign audience is proved in the article. It was proved experimentally, that algorithmic instructions for students are both a visual instrument (a regulated scheme, "step-by-step" efficient direction, instruction, the program of cognitive and speech acts) of conscious, logized, right and optimal solving of a wide range of routine problems within the limits of educational process, and the factor of a person's self-education (during all his/her life) as the most progressive goal of Bologna process. The pattern of algorithmic instructions for annotating scientific texts for the usage by foreign students and postgraduates in educational process is proposed. The obligatory components of these algorithmic instructions are the steps for "semantic summarization" and "linguistic compression". In order to achieve the effectiveness in educational annotating, the author worked out and embodied a complex of both preparatory tasks for the training of lexico-grammatical constructions of different structural parts of an annotation, and tasks with a creative component (for example, text reconstruction of certain type annotation), which allow to take into account and improve an individual program of students' cognitive activity in educational process of teaching Ukrainian as a foreign language, where the priority linguodidactic principles are professionalized textocentrism and communicativeness.

Key words: Ukrainian as a foreign language, algorithmic instructions, the algorithmization of cognitive activity, annotating a text by occupation, annotation, training tasks with a creative component